

filiis sui, vel potest fieri ut non misereatur fetibus uteri sui? Nunc ecce & si illam oblivio habebit, me tamen tui nullo modo oblivio capiet, dicit Dominus. Ecce super manus meas descripsi tuos muros, in conspectu etiam meo es in perpetuum, & brevi edificaberis ab his à quibus eversa es. Cùm igitur per apostolicam vocem non sinamus hoc de populo judæorum, sed de christianorum intelligere, quid intellecturi sumus in eo quod ait hoc loco Isaias: *Et brevi edificaberis ab his à quibus eversa es*; nisi reges terræ, qui primò persequerentur Ecclesiam, post adjuturos eam, tanto antè prædictum? Sed quia multi eorum in suis iniquitatibus morituri erant, adjungit & dicit: *Et qui desolaverunt te, discedent à te*. Deinde quia omnes gentes adungerentur Ecclesie, sequitur & dicit: *Circumspice ubique oculis tuis, & vide universos. Vivo ego, dicit Dominus, omnes hos indues te, & dispones eos ut ornamentum novæ nuptæ: quoniam quæ deserta fuerunt in te, & corrupta, & delapsa, nunc in maxima artura erunt per eos qui commorantur^a istic: longè à te efficiantur, qui te transorabant. Dicent enim in aures tuas filii tui quos amiseras: Angustia nobis est in isto loco, facito itaque nobis etiam nunc locum in quo commoremur. Tu verò dices in corde tuo: Quis generavit mihi istos, cùm sciam esse me sine filiis & viduam? Quis ergo istos educavit mihi? Ego enim derelicta fui sola, hi autem mihi ubi erant? Sic dicit Domini-*

^a Editi, qui commorantur. Isti è longè à te efficiuntur, qui te transorabunt. Castigantur ad Floriac. MS.

minus: *Ecce tollam in nationes manus meas, & in insulas signum meum, & adducam filios tuos in sinu, filias etiam tuas super humeros portabunt: & erunt reges educatores vestri; quæ autem principales sunt, nutrices vestræ, super terram declinantes faciem deprecabuntur te, & vestigia pedum tuorum elinguent; & scies, quoniam ego Dominus, nec erubesces*. Et paulò post adjungit, & dicit: *Audite me; audite, populus meus, reges quoque intendite mihi; quoniam lex à me prodiet, & iudicium meum in lucem gentibus. Appropinquat maturè justitia mea, & salutare meum proficiscetur, & in brachio meo gentes salvantur*. De hoc brachio Scripturas apostolicas consulamus. Cùm enim Apostolus Paulus de judæorum infidelitate ejusdem Prophetæ testimonium posuisset, quòd eis Christus non fuerit revelatus, hoc posuit: *Quis credidit auditui nostro, & brachium Domini cui revelatum est?* Deinde in consequentibus adjungit Isaias & dicit: *a Erumpant lætitia simul deserta Jerusalem, quoniam misertus est ejus, & eruit Jerusalem, & patefaciet Dominus brachium suum sanctum in conspectu universarum gentium, & videbunt omnes nationes usque ad^b ultima terræ salutem quæ à Deo^b est. Quis tam surdus, quis tam demens, quis tam mente cæcus, c ut his tam evidentibus^c testimoniis obloquatur?*

Sed

^a Editi, Erumpat. At Floriac. cod. Erumpant; refertur ad deserta, græcè τὰ ἐρημια.

^b Floriacensis cod. intima terræ.

^c Am. & Floriacensis cod. carent particulâ ut: quæ quidem isthic nihil nocet: sed infra post verbum obloquatur, perperam additum fuerat in excusis, nisi qui nescit quid loquatur, quod à Floriacensi MS. abest.

Ibidem 18.

Isai. 51.4.

Rom. 10. 16.

Isai. 53.1.

Isai. 52.9.

Ephes. 5.
31.

Isai. 53.
11. & 12.

Donatistæ
de paucita-
te glorian-
tur.

17. Sed ad manifestiora veniamus. Certè sacratissimas nuptias in Scripturis novimus: sponsum & sponsam, Christum & Ecclesiam. Utrumque describit Isaias, ne fortè in eorum aliquo erremus, quod cui acciderit, utrumque amittit. Quia de hoc conjugio in sacramento dictum est, sicut testatur Apostolus: *Erunt duo in carne una*. Sic ergo prior ipse describitur: post multa quæ de illo ita dicit Isaias, ut & ipsi obmutescant judæi; ne longum sit omnia memorare, hoc paululum advertite. *Et peccata*, inquit, *eorum ipse portabit, ideo hereditate possidebit multos, & fortium partietur spolia, propter quod tradita est in mortem anima ejus, & inter iniquos deputatus est, & ipse peccata multorum sustinuit, & propter iniquitates nostras traditus est*. Hæc de Domino nostro Jesu Christo tantò antè prædicta & prophetata a fatemini. Hic ergo sponsus ut quid traditus est ad mortem, ut quid inter iniquos deputatus est tanta humilitate celsitudinis suæ? Quid egit, quid acquisivit? Quis ita surdus est, ut hæc non audiat? quis ita obtusus, ut non intelligat? Quis ita cæcus, ut non videat? *Ideo*, inquit, *ipse hereditate possidebit multos, & fortium partietur spolia, propter quod tradita est in mortem anima ejus, & inter iniquos deputatus est*. Quid est, hæretici, quod de paucitate gloriamini, si propterea Dominus Jesus Christus traditus est ad mortem, ut hereditate multos possideret? Et qui sunt hi multi, vel quàm latè occupant terram; quæ sequuntur audiamus.

Præ-

a Sic Floriac. cod. *At editi, fatemur.*
b In MSS. *obtusius.*

18. Prænuntiato sponso & expresso, procedat & sponsa in verbis Isaia: legamus eam in veritate paginarum sanctarum, & agnoscamus in orbe terrarum. Hoc testimonium de sancta Ecclesia prædictum etiam Paulus Apostolus posuit. Non est quò fugiat contentiosa tergiversatio hæreticorum. *Lætare, sterilis, inquit, quæ non paris, erumpe & exclama quæ non parturis; quoniam multi filii desertæ magis, quàm ejus quæ habet virum*. Ubi est, inquam, quod de paucitate gloriamini? Nonnè isti sunt multi, de quibus paulò antè dictum est: *Ideo ipse hereditate possidebit multos*? Nam quæ est hereditas ejus, nisi Ecclesia ejus? *Multi*, inquit, *filii desertæ magis, quàm ejus quæ habet virum*: Synagogam scilicet judæorum volens intelligi virum habentem, quoniam acceperat legem. Hinc jam potest dijudicari quod dicimus. Comparent isti multitudinem suam in afriis vel in Africa constitutam, cum multitudine judæorum per omnes terras quacumque dispersi sunt, & videant quàm sint in illorum comparatione paucissimi. Quomodò ergo de se dictum assignabunt: *Multi filii desertæ magis, quàm ejus quæ habet virum*? Rursus comparent multitudinem christianorum per omnes gentes, quibus non communicant, & videant quàm pauci sint in comparatione omnes judæi; & tandem aliquando intelligant in Ecclesia catholica toto orbe diffusa, istam prophetiam esse completam: *Multi filii desertæ magis, quàm ejus quæ habet virum*. Sed cui habenti virum hæc deserta prælata fuerit in multitudine filiorum, sit obscurum, sit in ænigmate: hanc tamen esse Ecclesiam Christi, de qua dictum est: *Multi filii desertæ magis, quàm ejus*
ha-

Gal. 4.27.

Isai 54.1.

habet virum; quisquis contradicit, non mihi sed Apostolo contradicit.

19. Unde autem multos filios esset habitura, consequenter adjungit, & ait: *Dixit enim Dominus: Dilata locum tabernaculi tui & aularum tuarum: fige, noli parcere, longos fac funiculos tuos, & palos tuos confirmas, adhuc in dextram & in sinistram extende: & semen tuum gentes possidebit, & civitates desertas inhabitabis. Ne timeas, quoniam praevaleris, neque verearis quod detestabilis fueris. Confusionem aeternam obvisceris, ignominiae viduitatis tuae non eris memor: quoniam ego Dominus qui facio te, Dominus nomen illi, & qui liberavit te, Deus Israël universae terrae vocabitur. Ecce quod usque jussa est extendere funiculos, donec Deus ejus Israël universae terrae vocetur. De illa quippe & ei dicitur alio loco per eundem Prophetam: Propter Sion non tacebo, & propter Jerusalem non quiescam, donec prodeat sicut lux justitia mea, salvatio autem mea sicut facula ardebit, & videbunt omnes gentes justitiam tuam, & reges honorem tuum; & vocavi te nomine tuo novo, quod Dominus vocabit illud; & eris corona pulchritudinis in conspectu Domini, & diadema regni in manu Dei tui; & jam non vocaberis derelicta, & terra tua non vocabitur deserta. Tu enim vocaberis voluntas mea, & terra tua orbis terrarum. Quid dici manifestius adhuc exigendum est? Ecce ex uno Propheta quam multa, quam clara: &*

^a Lovanienses adjecerunt hic, *pelles*, tametsi nec in MSS. reperiatur: & loco *aularum*, legendum putant, *aularum*, vel *aulorum*. Graecè est τῶν αὐλαίων. V. lib. 18. de Civ. Dei cap. 29.

tamen resistitur, & contradicitur, non cuiquam homini, sed Spiritui Dei, & evidentissimae veritati. Et tamen ab eis qui nomine christiano gloriari volunt, gloriae Christi ipsius invidetur, ne ista quae tantò antè de illo praenuntiata sunt, credantur impleri; cum jam non praenuntiantur, sed ostenduntur, videntur, tenentur. Jam verò si de omnibus Prophetis Ecclesiae praesignatae, quam, sicut legimus, cernimus, testimonia colligere in hanc unam epistolam velim; vereor ne ipse videar judicare pauca esse, quae tam multa sunt, ut ex isto solo Isaia si omnia congregare vellem, modum debiti sermonis excederem.

20. JAM ergo pauca de Psalmis audiamus, tantò antè cantata, & nunc jam compleri cum magno gaudio videamus. Et prius illud ipsum quod Petilianus in epistola sua * quo ore posuerit nescio, audiant, & judicent. *Dominus dixit ad me, Filius meus es tu: ego hodie genui te. Postula à me, & dabo tibi gentes hereditatem tuam, & possessionem tuam fines terrae.* Quis enim christianus umquam dubitavit hoc de Christo esse praedictum, aut hanc hereditatem aliud quam Ecclesiam esse intellexit? Et quia bonos & malos intra eadem retia sacramentorum erat habitura: *Reges eos, inquit, in virga ferrea, tamquam vas figuli conteres eos.* Eadem quippe firma & inflexibili justitia boni reguntur, mali conteruntur.

21. Quis tam devius & absurdus est à divinis eloquiis, qui non ipsum Evangelium recognoscat, cum cantatur ille Psalmus ubi scriptum est: *Foderunt manus meas & pedes, dinumeraverunt omnia ossa mea. Ipsi vero consideraverunt, conspexerunt me, dividerunt sibi vestimenta mea, & super vestimen-*

CAPUT
VIII.
Ex Psalmis.

* f. quare
posuerit.
Psal. 2. 7.

Virga ferrea, firma & inflexibilis justitia.

Pr. 21. 17.
Matth. 27.
35.
Joan. 19.
24.

mentum meum miserunt sortem? quando etiam cum hoc factum Evangelista narraret, hujus testimonii memor fuit. Quid autem hujus crucis pretio, quid tantæ celsitudinis tanta humilitate, quid illo innocentissimo & divino sanguine comparatum est, nisi quod illic in consequentibus dicitur: *Commemorabuntur, & convertentur ad Dominum universi fines terræ; & adorabunt in conspectu ejus universæ patriæ gentium; quoniam Domini est regnum, & ipse dominabitur gentium?* Nonne Apostolus de prædicatoribus novi Testamenti dictum exposuit quod scriptum est: *In omnem terram exiit sonus eorum, & in fines orbis terræ verba eorum?* De quo alio nisi de Christo intelligitur: *Deus deorum Dominus locutus est, & vocavit terram à solis ortu usque ad occasum; ex Sion species decoris ejus?* Cujus, nisi Christi vox est: *Dormivi conturbatus?* Et unde conturbatus, sequitur & dicit: *Filii hominum dentes eorum arma, & sagittæ, & lingua eorum machæra acuta: quorum nisi eorum qui clamaverunt: Crucifige, Crucifige?* Ut quid hoc totum, cui bono, cui lucro? Audi quid sequatur: *Exaltare super cælos, Deus, & super omnem terram gloria tua.* Ecce habes Christum in passione dormisse, & resurrectione super cælos adscendisse. Et unde gloria ejus super omnem terram, nisi quia Ecclesia ejus per omnem terram? In his duabus sententiis brevissimis, vos, hæretici, totum, quod inter nos agitur, interrogo. *Exaltare, inquit, super cælos Deus, & super omnem terram gloria tua.* Cur Dominum Christum exaltatum super cælos prædicatis, & ejus gloriæ super omnem terram non communicatis?

Psal-

Rom. 10.

18.

Ps. 18. 5.

Ps. 49. 1.

Ps. 56. 5.

Luca 21.

23.

Ps. 56. 6.

22. Psalmus septuagesimus primus, in *Salomonem*, titulatur: sed quia ita dicta sunt quæ in illum regem temporalem, & postea graviter peccantem, convenire non possunt; etiam contra ipsos judæos de Christo esse prædicta invictissimè defenduntur. Nullus autem hoc christianus negat. Talia enim dicta sunt, de quibus dubitari non possit, quòd ad Christum pertineant. Ibi etiam dicuntur hæc, ubi agnoscatur Ecclesia toto orbe diffusa, omnibus etiam regibus Christo subjugatis: *Et dominabitur, inquit, à mari usque ad mare, & à flumine usque ad terminos orbis terræ.* A flumine utique, ubi eum Spiritus sanctus in columbæ specie, & vox de cælo manifestavit. Deinde sequitur: *Coram illo decident æthiopes, & inimici ejus terram linguent. Reges Tharsis & insulæ munera offerent, reges arabum & saba dona adducent. Et adorabunt eum omnes reges, & omnes gentes servient ei.* Et paulò post: *Et benedicentur in eo omnes tribus terræ, omnes gentes magnificabunt eum. Benedictus Dominus Deus Israël, qui fecit mirabilia solus. Et benedictum nomen gloriæ ejus in æternum & in sæculum sæculi. Et replebitur gloria ejus omnis terra, fiat, fiat.* Itē nunc, donatistæ, & clamate, Non fiat, non fiat. Vicit vos Dei verbum dicens, Fiat, fiat. Ecce manifestata est in Psalmis Ecclesia toto orbe diffusa, super quam requiescit gloria regis ejus. Unde & ipsa regina est sponsa ejus, de qua ei dicitur in quadragesimo-quarto Psalmo: *Atstitit regina à dextris tuis, in vestitu de au-*

De Christo, non de Salomone intelligendus.

Psal. 71. 8. Videlib. 17. de Civit. Dei cap. 8.

Ps. 44. 10.

Tom. V. a Editi addunt, terra: quod à Floriacensi MS. abest, & à Græco LXX.

rato, circumamicta varietate. Et ad eam ipsam exhortandam continuo divinus sermo dirigitur: *Audi, filia, & vide, & inclina aurem tuam, & obliviscere populum tuum & domum patris tui, quoniam concupivit rex speciem tuam, quia ipse est Deus tuus.* Attendite unde coeperit alloqui sponsam Christi divina prophetia. *Audi, inquit, filia, & vide.* Vos autem nec audire vultis hæc prædicta, nec videre completa: & tamen & auditis, & videtis inviti. Audite ergo quid paulò post ei dicitur: audite hoc ex pagina divina quomodo prænuntiatur, & videte in omni terra quomodo compleatur. *Pro patribus tuis, inquit, nati sunt tibi filii, constitues eos principes super omnem terram.* Quàm multa præteream de hac re testimonia Scripturarum, norunt qui legunt; & ego novi, sed onerare epistolam nolo, cui responderi flagito.

CAP. IX.
Quomodo
has Scrip-
turas elu-
dere cona-
ti sunt Do-
natistæ.

23. QUID ad hæc dicturi sunt, quæ commemoravi ex Lege, & Prophetis, & Psalmis de Christi Ecclesia, quæ toto orbe diffunditur, cui malunt repugnare perversi, quàm communicare correcti? Quid, inquam, dicturi sunt, utrùm hæc falsa esse, an obscura? Sed falsa esse non audent dicere: premuntur enim mole tantæ auctoritatis. Hæc ergo cum vera esse fateantur, impleri non posse contendunt: quasi aliud sit prophetiam crimine falsitatis arguere, quàm dicere, quæ prænuntiavit, non posse compleri. Hoc est enim dicere, non esse prophetiam, sed potius pseudoprophetiam. Et cum quæsieris ab eis, cur hæc impleri non possint? Respondent: *Quia homines nolunt. Cum arbitrio quippe libero, inquit, homo creatus est, & si vult, credit in Christum; si non vult, non credit: si vult, perseverat in*

eo

eo quod credit; si non vult, non perseverat. Et ideo cum cæpisset per orbem terrarum crescere Ecclesia, noluerunt homines perseverare, & defecit ex omnibus gentibus christiana religio, excepta parte Donati. Quasi verò nescierit Spiritus Dei futuras hominum voluntates. Quis hoc insanissimus dixerit? Cur ergo non hoc potius prænuntiavit, quod de voluntatibus hominum sciebat futurum? Hoc enim modo quo isti putant hæc esse prædicta, quisquis voluerit, potest esse Propheta, ut cum ea quæ prædixerit, impleta non fuerint, respondeat: Homines noluerunt; libero enim arbitrio christiani sunt. Hoc modo poterat aliquis prophetare Christum, non in cruce pasurum, sed gladio moriturum; ut cum aliter factum esset, responderet: Quid ego feci? homines in libero arbitrio constituti noluerunt ei facere quod ego prædixeram, & hoc fecerunt quod ipsi voluerunt. Jam cui non occurrat, quàm multa isto modo poterant prophetari, vel etiam possunt à quibuslibet hominibus? Quis enim dubitaverit, quod Judas Christum, si^a voluisset, non utique tradidisset: & Petrus si voluisset, ter Dominum non negasset? Sed ideo fuit de istis certa prædictio, quia & Deus etiam futuras prævidet voluntates.

Refutatio.

Libere
Christum
Judas tra-
didit, & Pe-
trus nega-
vit.

24. VERUMTAMEN quamquam hæc & tardis cordibus pateant, audiamus hinc & ipsius Verbi vocem ore propriæ carnis expressam. Certè cum post resurrectionem præberet se etiam contrectandum atque palpan- dum manibus dubitantium discipulorum, &

CAP. X.
Ex Evan-
gello.

c 2

cum

^a Floriacensis cod. hic & infra loco, si voluisset, habet si noluisset.

cum accepisset coram illis, & manducasset quod ei porrexerant, dixit eis: *Isti sunt sermones, quos locutus sum ad vos, cum adhuc essem vobiscum, quia oportebat adimpleri omnia scripta in Lege Moysi, & Prophetis, & Psalmis de me.* De quo autem, nisi de illo scripta sunt, quæ nos quoque commemoravimus ex Lege, & Prophetis, & Psalmis, sicut per singula demonstravi? Cum ergo ipse dicat, qui veritas est, oportebat adimpleri omnia; quomodo isti negant, nisi quia veritati inimici sunt? Si autem obscura esse adhuc dicunt, & hinc ipsum caput audiamus verissimum demonstratorem corporis sui. Cum enim dixisset, *quia oportebat adimpleri omnia scripta in Lege Moysi, & Prophetis, & Psalmis de me;* tamquam quæreremus utrum in eo quod dixit, *de me*, illuc intelligenda esset Ecclesia, propter id quod scriptum est: *Erunt duo in carne una;* ut non solum de capite, verum etiam de corpore certa divina oracula teneremus; sequitur Evangelista, & dicit: *Tunc aperuit illis sensum, ut intelligerent Scripturas, & dixit illis: Quoniam sic scriptum est, & sic oportebat Christum pati, & resurgere à mortuis tertia die.* Hic ipsum caput ostenditur, quod etiam se manibus discipulorum præbuit contrectandum. Vide quemadmodum de corpore adjungat, quod est Ecclesia, ut nos nec in sponso, nec in sponsa errare permittat: *Et prædicari, inquit, in nomine ejus penitentiam & remissionem peccatorum per omnes gentes, incipientibus ab Jerusalem.* Quid hac voce veracius, quid divinius, quid manifestius? Me piget eam commendare verbis meis; & hæreticos non pudet eam oppugnare verbis suis.

Di-

25. Dicant ea testimonia, quæ posui de Lege, & Prophetis, & Psalmis, obscura esse, & figuratè dicta etiam aliter posse intelligi; quamquam & in eis egerim quantum potui, ut nec hoc audeant dicere: sed ecce dicant. Numquid & hoc obscurè dictum, aut ænigmatis velamento inumbratum est, quod ipse Christus dixit: *Quia sic scriptum est, & sic oportebat Christum pati, & resurgere tertia die, & prædicari in nomine ejus penitentiam & remissionem peccatorum per omnes gentes, incipientibus ab Jerusalem?* Si obscurum est: *Dormivi conturbatus;* numquid obscurum est, *quia oportebat Christum pati?* Si obscurum est: *Exaltare super cælos Deus;* numquid obscurum est, *& resurgere tertia die?* Si obscurum est: *Super omnem terram gloria tua;* numquid obscurum est, *& prædicari in nomine ejus penitentiam, & remissionem peccatorum per omnes gentes?* Si obscurum est: *Deus deorum Dominus locutus est, & vocavit terram, à solis ortu usque ad occasum;* numquid obscurum est, *& prædicari in nomine ejus penitentiam & remissionem peccatorum per omnes gentes?* Sic enim terra vocata est à solis ortu usque ad occasum, quemadmodum ipse ait: *Non veni vocare justos, sed peccatores in penitentiam.* Si obscurum est: *Ex Sion species decoris ejus;* numquid obscurum est, *incipientibus ab Jerusalem?* Ipsa est enim Sion quæ Jerusalem. Sed quid ad me? Dicant ea quæ posui de Lege, & Prophetis, & Psalmis, non pertinere ad hæc verba Domini, quæ in Evangelio leguntur: non curo, nec resisto. Certè tamen nisi in Lege, & Prophetis, & Psalmis hoc prædic-

c 3 / tum

Luca 24.
44.

tum esset, sive in eis testimoniis quæ ipse adhibui, sive in aliis; nequaquam dixisset Dominus: *Oportet impleri omnia quæ scripta sunt in Lege Moysi, & Prophetis, & Psalmis de me*: ac deinde aperto eorum sensu ut intelligerent Scripturas, doceret ea ipsa quæ de illo scripta sunt in Lege, & Prophetis, & Psalmis, eo modo ut diceret: *Quoniam sic scriptum est, & sic oportebat Christum pati, & resurgere tertia die, & prædicari in nomine ejus penitentiam & remissionem peccatorum per omnes gentes, incipientibus ab Jerusalem*. Non ego potuerim in Lege, & Prophetis, & Psalmis hæc scripta cognoscere: ibi tamen hoc esse scriptum ille dicit, qui Veritas est. Sed etsi hæc ibi scripta esse non diceret, proculdubio sufficeret christianis quòd Christus ipse dixisset: *Oportere prædicari in nomine suo penitentiam & remissionem peccatorum per omnes gentes, incipientibus ab Jerusalem*. Sed dubitantes discipulos suos quamvis conspecto & contrectato ejus corpore, majore documento Scripturarum voluit confirmare, quàm quòd se ipse visibilem atque palpabilem mortalium sensibus admovebat. * **TE-NEAMUS** ergo Ecclesiam ex ore Domini designatam, unde coeptura, & quò usque perventura esset; coeptura scilicet ab Jerusalem, & perventura in omnes gentes.

* Apud
Am. & Er.
CAPUT X.

Jerusalem,
unde coepit
Ecclesia,
non invisibilem,
sed visibilem
intelligendam esse.
Luca 24.
46.

26. Hic jam quisquis dixerit, Jerusalem non illam visibilem civitatem intelligendam, sed figuratè positam, ut spiritualiter accipiat, tota Ecclesia æterna in cælis, & ex parte in terris peregrina; potest dicere etiam illud figuratè dictum: *Quia oportebat Christum pati, & resurgere tertia die*. Quod quisquis

quis dixerit, nec quoquo modo christianus habendus est. Sicut ergo illud propriè positum est, ita & quod adjunctum est de omnium gentium Ecclesia incipiente ab Jerusalem. Exposuit enim Dominus hæc de se dicta esse in Lege, & Prophetis, & Psalmis: & utique ipsa expositio non potuit esse figurata; alioquin non esset expositio. Deinde cum Jerusalem figuratè posita & spiritualiter intellecta universam Ecclesiam significet, quomodo universa Ecclesia incipit ab universa Ecclesia, tamquam Jerusalem incipiat ab Jerusalem? Manifestum est ergo propriè positum de illa civitate, unde etiam coepisse probatur Ecclesia, etiam atque etiam ipso manifestante, & nullam insidiarum latebram calliditati hæreticæ relinquire. Sic enim sequitur & dicit: *Et vos horum testes, & ego mitto promissionem meam super vos. Vos autem sedete in civitate, quoadusque induamini virtute ex alto*. In qua utique civitate sedere eos jussit, quoadusque induerentur virtute ex alto, id est, Spiritu sancto, quem se missurum esse promiserat, ab ea civitate coepturam prædixit Ecclesiam. Si autem non eam putant esse Jerusalem, audiant quod sequitur: *Produxit autem illos usque Bethaniam, & levavit manus suas, & benedixit illos. Et factum est cum benedixisset illos, discessit ab eis. Et ipsi reversi sunt cum gaudio magno in Jerusalem, & fuerunt semper in templo laudantes Deum*. Ecce ubi ostenditur illa civitas, in qua eos sedere jussit, donec induerentur virtute ex alto.

27. * **ET** hic quidem quot diebus cum eis fuerit, postea quàm se vivum post passio-

CAP. XI.
* Nulla hic
divisio

apud Am.
& Er.
Ex Actis
Apostolorum.

Act. I. I.

nem suam oculis eorum & manibus demonstravit, præmissum est: non autem taceatur in Actibus Apostolorum, ubi rursus eadem manifestatione verborum dominicorum futura per orbem terrarum prænuntiatur Ecclesia: ubi nullus omninò dubitare permittatur, nisi qui de sanctarum Scripturarum fide dubitat, illam esse Jerusalem visibilem civitatem, unde coepit Ecclesia post Domini Jesu Christi resurrectionem & ascensionem. Nec aliud eum voluisse ostendere, nisi hujus terræ loca, unde illi daret initium, & quomodò eam per cuncta inde diffunderet. Sic enim scriptum est in Actibus Apostolorum: *Primum quidem sermonem feci de omnibus, ò Theophile, quæ coepit Jesus facere & docere usque in diem, quo Apostolos elegit per Spiritum sanctum mandans eis prædicare Evangelium: quibus & manifestavit se ipsum post passionem suam in multis signis, per dies quadraginta apparens eis, & disputans de regno Dei. Et cum conversaretur cum eis, præcepit eis ne discederent ab Jerosolymis, sed exspectarent promissionem ejus, quam audistis, inquit, ex ore meo. Quia Joannes quidem baptizavit aqua, vos autem Spiritu sancto baptizabimini, quem & accepturi estis non post multos hos dies. At illi quidem convenientes interrogabant eum, dicentes: Domine, si in tempore hoc restitues regnum Israël? Quibus respondens dixit: Non est vestrum a scire tempora^a vel momenta, quæ Pater posuit in sua potestate, sed accipietis virtutu-*

^a In Floriacensi codice deest, *vel momenta*: quod alibi omitti solet in MSS.

tutem Spiritus sancti supervenientem in vos: & eritis mihi testes in Jerusalem, & in tota Judæa, & Samaria, & usque in totam terram. Ecce & hic manifestatum est unde coeptura, & quò usque perventura esset Ecclesia.

28. Quid ad hæc dicunt, qui christianos se superbissimè dicunt, & Christo apertissimè contradicunt? Nos hanc Ecclesiam tenemus, contra istas divinas voces nullas humanas criminationes admittimus. Movet enim nos plurimùm, quod Dominus noster, cui non credere sacrilegum & impium est, novissimis verbis suis, quæ habuit in terra, hæc primitivæ Ecclesiæ documenta salubria & novissima dereliquit. His enim dictis mox ascendit in cælum: præmunire voluit aures nostras adversus eos, quos procedentibus temporibus exsurrecturos esse prædixerat, & dicturos: *Ecce hic est Christus, ecce illic*: quibus ne crederemus admonuit, Nec ulla nobis excusatio est, si crediderimus contra vocem Pastoris, tam claram, tam apertam, tam manifestam, ut nemo vel obtusus & tardus corde possit dicere, Non intellexi. Quis enim non intelligat: *Sic oportebat Christum pati, & resurgere tertia die, & prædicari in nomine ejus pœnitentiam & remissionem peccatorum per omnes gentes, incipientibus ab Jerusalem?* Quis non intelligat: *Eritis mihi testes in Jerusalem, & in tota Judæa, & Samaria, & usque in totam terram?* His dictis, elevatus est, & nubes suscepit eum, & viderunt eum euntem in cælum. Quid hoc est, rogo? Cùm verba novissima hominis morientis audiuntur ituri ad inferos, nemo eum dicit esse mentitum; & impius ju-

Donatistæ
solos suæ
factionis
homines
Christianos
appellabant.

Matth. 24.
23.

Lucæ 24.
46.

Act. I. 8.

judicatur heres, qui fortè illa contemserit: quomodo ergo effugiemus iram Dei, si vel non credentes, vel contemnentes repulerimus verba novissima, & unici Filii Dei, & nostri Domini ac Salvatoris, & ituri in cælum, & inde prospecturi, quis ea negligat, quis observet; & inde venturi, ut de omnibus judicet? Habeo manifestissimam vocem pastoris mei, commendantis mihi & sine ullis ambagibus exprimentis Ecclesiam: mihi impudabo si ab ejus grege, quod est ipsa Ecclesia, per verba hominum seduci atque aberrare voluero; cum me præsertim admonuerit dicens: *Quæ sunt oves meæ, vocem meam audiunt, & sequuntur me.* Ecce vox ejus clara & aperta: hac audita qui eum non sequitur, quomodo se ovem ejus dicere audebit? Nemo mihi dicat: O quid dixit Donatus, ò quid dixit Parmenianus, aut Pontius, aut quilibet illorum. Quia nec catholicis Episcopis consentiendum est, sicubi fortè falluntur, ut contra canonicas Dei Scripturas aliquid sentiant. Sed ^a si custodito unitatis & caritatis vinculo in hoc incidunt, fiet in eis quod Apostolus ait: *Et si quid aliter scitis, hoc quoque Deus vobis revelabit.* Jam verò istæ divinæ voces de universa Ecclesia, ita manifestæ sunt, ut contra eas nisi hæretici animosa perversitate & cæco furore latrare non possint.

Joan. 10.
27.

Philip. 3.
15.

29. Sed prædictam demonstravimus Ecclesiam in verbo Dei sponso ejus, sive per Legem, & Prophetas, & Psalmos, sive per os proprium, ab Jerusalem cepturam, & perventuram usque ad terminos orbis terræ; quo-

^a Apud Lov. sed qui custodito.

quomodo autem cœperit ab Jerusalem, & in omnes gentes inde diffusa fructificet, in eodem verbo Dei etiam per Apostolos demonstratur, sicut scriptum est in Actibus Apostolorum, quod jam commemoravi dixisse Dominum: *Eritis mihi testes in Jerusalem, & in tota Judæa, & Samaria, & usque in totam terram.* Deinde sequitur: *Hæc cum dixisset, videntibus illis elevato est, & nubes suscepit eum ab oculis eorum. Et cum intuerentur in cælum euntem illum, ecce duo viri adstiterunt illis in veste candida, qui & dixerunt: Viri Galilæi, quid statis respicientes in cælum? Iste Jesus qui assumptus est à vobis in cælum, sic veniet quem admodum vidistis eum euntem in cælum. Tunc reversi sunt in Jerusalem à monte qui vocatur Elæon, qui est juxta Jerosolymam, sabbati habens iter. Et cum introissent, adscenderunt in superiora, ubi erant inhabitantes; Petrus & Joannes, Jacobus & Andreas, Philippus & Thomas, Bartholomæus & Matthæus, Jacobus Alphæi & Simon Zelotes, & Judas Jacobi. Hi omnes erant adservientes unanimes orationi cum mulieribus & Maria, quæ fuit mater Jesu, & fratribus ejus. In his autem diebus surgens Petrus in medio discipulorum, dixit; erat autem turba hominum circiter centum viginti. Deinde narratur, Petro faciente sermonem, quemadmodum Matthias in locum Judæ traditoris Domini subrogatus sit. Et post ejus ordinationem sequitur Scriptura dicens: *Et cum complerentur dies Pentecostes, erant omnes simul in ^a unum,* ²*

Act. 1. 8.

Act. 2. 1.

^a Editi, in eodem loco. At MS. in unum. Græcè est *ἐν τῷ αὐτῷ.*

& factus est repente de cælo sonus, velut
 decurrentis spiritus vehementis, & reple-
 vit totam domum, ubi erant sedentes; &
 visæ sunt illis distributæ linguæ velut ignis:
 consedit autem super unumquemque eorum,
 & repleti sunt omnes Spiritu sancto, &
 cœperunt loqui variis linguis, prout Spi-
 ritus dabat pronuntiare illis. Erant autem
 inhabitantes in Jerusalem judæi viri ^a reli-
 giosi, ex omni gente quæ est sub cælo.
 Cumque facta esset hæc vox, convenit mul-
 tudo, ac mente confusa est, quia audie-
 bat unusquisque eorum sua lingua loquen-
 tes eos. Stupebant autem & mirabantur ad
 invicem dicentes: Nonne omnes isti qui lo-
 quuntur, Galilæi sunt? Et quomodo nos
 audivimus unusquisque propriam linguam,
 in qua nati sumus? Parthi, & Medi, &
 Elamitæ, & qui inhabitant Mesopotamiam
 judæi, & Cappadociam, Pontum, &
 Asiam, Phrygiamque, & Pamphyliam, Æ-
 gyptum, & partes Libyæ, quæ sunt ad Cy-
 renem, & qui advenerant Romani, judæi-
 que, & advenæ, Cretenses, & Arabes au-
 diebant loquentes illos suis linguis magna-
 lia Dei. Stupebant autem & hæsitabant
 ad invicem dicentes: Quidnam vult hoc esse?
 Alii verò irridebant eos, dicentes, Quia
 musto repleti sunt isti. Stans verò Petrus
 cum undecim discipulis, elevavit vocem
 suam, & locutus est dicens: Viri judæi,
 & universi qui habitatis Jerusalem, hoc
 vobis notum sit; & cetera, quibus eos ex-
 hortabatur ad fidem. Quæ cum terminasset,
 sequitur Scriptura ita narrans: *His igitur*
 au-

Act. 2. 37.

^a Floriacensis cod. Judæi viri & religiosi.

auditis, compuncti sunt corde, dicentes ad
 Petrum & ad Apostolos: Quid faciemus,
 viri fratres? ostendite nobis. Petrus autem
 dixit ad eos: Pœnitentiam agite, & bap-
 tizetur unusquisque vestrum in nomine Je-
 su Christi in remissionem peccatorum, &
 accipietis gratiam Spiritus sancti. Vobis
 est enim promissio, & filiis vestris, & om-
 nibus qui longè sunt, quoscumque advoca-
 verit Dominus Deus noster. Et aliis qui-
 dem verbis plurimis testificabatur eis di-
 cens: Salvamini à generatione prava hac.
 Illi verò recepto verbo hoc, crediderunt, &
 baptizati sunt. Et adjectæ sunt in illa die
 animæ circiter tria millia. Ecce quemad-
 modum ^a cœpta est ab Jerusalem, inde ita
 Ecclesia per omnes linguas: quod etiam
 præsignatum est in eis, qui ibidem constitui
 accepto Spiritu sancto linguis omnibus sunt
 locuti.

30. Jam per alias gentes quemadmodum
 ierit, quod etiam ipse Petrus prædixerat, ubi
 ait: Vobis est promissio & filiis vestris, &
 omnibus qui longè sunt, quoscumque ad-
 vocaverit Dominus Deus noster; deinceps
 videamus. Narrantur enim consequenter ea,
 quæ tunc gesta sunt Jerosolymis usque ad
 passionem Stephani diaconi: ubi etiam Sau-
 lus commemoratur consentiens occisioni ejus.
 Qua completa, ita deinde narratur: *Facta*
 est autem in illa die persecutio magna in
 Ecclesia, quæ erat in Jerosolymis: omnesque
 dispersi sunt in regionibus Judææ, & Sa-
 maria, exceptis Apostolis, qui remanserunt
 Jerosolymis. Videte quemadmodum deinceps
 im-

Act. 8. 1.

^a Am. & Floriac. codex, cœptum est.

impleatur, quod per ordinem Dominus dixerat: *Eritis mihi testes in Jerusalem, & in tota Judæa, & Samaria, & usque in totam terram.* Jam in Jerusalem factum erat: sequebatur in Judæa, & Samaria, propter quod illi dispersi sunt in regionibus Judææ, & Samariæ. Hoc enim de illis mox dicitur: *Act. 8. 4. At illi qui dispersi erant, transeuntes per civitates & castella, evangelizabant verbum Dei.* Quia verò ierant & Apostoli, audito quòd recepisset Samaria verbum Dei, quando per impositionem manûs eorum acceperunt Spiritum sanctum, ita dicitur de Petro & Joanne: *Act. 8. 25. Petrus autem & Joannes testificati verbum Domini, rediebant Jerosolymam, multisque viris samaritanorum evangelizabant transeuntes.* Deinde narratur de illo Eunucho, qui rediens ab Jerosolymis, à Philippo baptizatus est: & de ipso Philippo dicitur: *Angelus autem Domini rapuit Philippum ab eo, & amplius non vidit eum Eunuchus. Ibat autem viâ suâ gaudens: Philippus autem inventus est venisse in Azotum. Unde revertens evangelizabat per omnes civitates usque dum veniret in Cæsaream.* Sic ergo invenitur & per Judææ, & Samariæ civitates prædicatum Evangelium. Restabat ergo ut prædicaretur ex ordine etiam per omnes gentes, sicut Dominus dixerat, usque in totam terram. Vocatur ergo Saulus de cælo, fit ex persecutore prædicator, & dicit de illo Dominus ad Ananiam: *Act. 9. 15. Vade, quoniam vas electionis est mihi, ut portet nomen meum coram gentibus, & regibus, & filiis Israël magnificari. Ego enim monstrabo ei quanta patietur propter nomen meum.* Jam itaque tenemus Ecclesiam in

in Jerusalem, & per totam Judæam, & Samariam. Unde apertissimè paulò post dicitur: *Ecclesiæ quidem per totam Judæam, & Galilæam, & Samariam habebant pacem, instructæ & confirmatæ in timore Domini, & consolatione sancti Spiritus replebantur.* *Act. 10.* Deinde paucis interpositis, venit ad eum locum, ubi Cornelius centurio credidit, & cum suis baptizatus est, qui omnes gentiles erant incircumcisi. Quod ante quàm fieret, Petrus vidit in assumptione mentis, cum oraret, calum apertum, & quatuor initiis ligatum vas quoddam tamquam linteum limpium, in quo erat omne genus quadrupedum ac ferarum, & volucrum cæli. Et facta est vox: *Petre, surge, macta, & manduca.* Ait autem Petrus: *Domine, numquam manducavi omne commune & immundum.* Et vox rursus ad eum: *Quæ Deus mundavit, tu communia ne dixeris.* Quòd autem per hoc visum gentes credituræ significatæ sint, non opus est ut conjiciamus: ipse quippe Apostolus hoc exponit in ^a illo vase sibi demonstratum. Cùm enim ingressus esset domum ubi erat Cornelius, & multi convenissent, dixit ad eos: *Vos melius scitis, quomodo abominandum sit viro judæo, jungi aut accedere ad alienigenam; sed mihi Deus ostendit, nullum communem aut inquinatum dicere hominem.* Ita exposuit illam vocem, quam de animalibus in illo linteo demonstratis audierat: *Quæ Deus mundavit, tu ne communia dixeris.* Jam cui non appareat, illo vase significatum orbem ter-

Interpretatio linteum quatuor initiis subligatis.

^a

^b Lov. in illa voce: de qua scilicet voce paulò post, Ita exposuit illam vocem.